

Eskulapioren sugea, farmazietatik Epeleko basoetara

• Iñaki Sanz-Azkue

Txorien kantuek eta erreka soinuak puskatzen dute Epele bailarako isiltasuna. Hemen natura da erritmoa eta melodia markatzen dituen. Basoetan, zelaian, errekan, bizia da nagusi. Bien bitartean, Eskulapioren sugea bere eginkizunetan dabil. Gaur ere ehi-zatu egin beharko du jateko, eta jan, bizirik jarraitu nahi badu. Joan ziren ospetsuak izan ziren garaiak. Gizakiak errespetua eta miresmena zizkion garaiak. Orain farmazietan baino ez dute errespetatzen. Orain suge bat gehiago da gainontzeko sugeen artean.

Eskulapioren sugea basoetan. Arg.: Ander Izagirre.

"Sugea", botere handiko hitza.

"Sugea" hitza entzutea nahikoa izan ohi da gorputza erreakzionatzen hasteko. "Sugea!" bezalako oihu motz eta sinple batek gure muskulu guztiak mugitu arazi ditzake, edo kontrakoa, mugimendu gabe utz gaitzake. "Sugea" hitzak botere handia du, hitza entzutetik beldurra sortzera segundo gutxiko denbora dago: belarrietatik sartu eta burmuinera doa. Hemen irudikatu egiten dugu eta azkar batean burmuinak agindua ematen die muskuluei. Pertsona bakoitzak erreakzio ezberdina izango du: geldi geratu, korrika hasi, sugeari aurre egin...

"Sugea" hitzak, izan ere, oso zentzu negatiboa du Europa mendebaldeko kulturen, eta zehatzago, Euskal Herrikoan heziak izan diren burmuinentzat. Belaunaldiz belaunaldi, ahoz aho, gure aitona-amona, gurasoek, sugea izaki arriskutsu eta gaizto moduan deskribatu izan digute txikitatik. Eta halaxe irudikatzen dugu guk. Baina hala al da?

Sugeak. Biologia eta mitologia nahasten direnean...

Ahoz ahokoak garrantzi handia izan du Euskal Herria bezalako herri txiki batean. Ahoz aho transmititu dira kantuak eta bertsoak, ahoz aho, mitoak eta kondairak. Kontakizun hauek, ordea, gure ondareak eta kulturak mendez mende aurrera jarraitzea lagundu duten arren, ez dute beti errealitatearekin bat egiten. Horregatik dira mitoak, horregatik kondairak.

Sugeek, mundu mailako eta Europako kulturen sustraietan dauden mito eta ipuinetan gaiztoaren papera hartu izan dute askotan. Hebrearrek, animalia ezpuru bezala zituzten narrastiak, eta honen ondorioz hauek Jainkoari eskaintzea edo ukitu edo jatea debekatua zuten. Koranean ere, esaterako, izaki gaiztotzat hartzen da sugea eta kultura ezberdinetako kondairen artean, badago sugeak hildako gizaki zitalenen bizkarrezurretik sortuak direla edo eta deabruak ernaldutako oilarren arrautzetatik jaiotzen direla esaten duenik

Honen aurrean, zuk nola erreakzionatuko zenuke? Arg.: Ander Izagirre.

ere. Zer esanik ez, Biblian, Adan eta Ebaren bekatuaren eragile nagusitzat ere sugea jotzen dute. Bertan, "sugea zen Jainko Jaunak egindako piztiarik maltzurrena" bezalako esaldiak irakur daitezke. Eta ez dugu ahaztu behar Bibliak indar handia izan duela eta duela oraindik ere gure gizartean.

Baina bada, aurrekoez gain, gizakia sugeak akabatzen bultzatzen duen beste arrazoirik ere. Esaterako, pozoia duten espezieek (suge gorriak kasu) gizakiarengan beldurra sortzen dute, arriskutsuak izan daitezkeelako. Hau dela eta, kalkula ezina da urtean zehar, gehienetan suge gorriekin nahastuta, akabatzen den suge kopurua. Kontuan eduki behar da, ordea, Gipuzkoan esaterako, dauden 7 suge espezieetatik, suge gorria (*Vipera seoanei*) dela pozoia duen bakarra eta beraz, gizakiarentzat arriskutsua suerta daitekeen bakarra. Zer esanik ez, suge gorriarentzako ere gizakia arriskutsua da. Zergatik uste duzue bada gizakia ikusi bezain laster alde egiten duela? Suge gorriak bere burua ihes egiteko aukerarik gabe ikusten duen kasuan bakarrik egiten du horzka. Zure burua arriskuan ikusiz gero, zuk zer egingo zenuke?

Sugeak, ordea, mito eta kondairek esandakoez gain, gure ekosistemak osatzen dituzten sare konplexu horren parte dira eta zergatik ez, gizakiarentzako ere onurak ekarri ditzakete.

Onura hauek, itxuraz, aspaldian antzeman zituzten Grezia eta Erromako zibilizazio zaharrek. Hau dela eta, sugea, maitatua eta gurtua ere izan da kultura haietan.

Eskulapioren sugea, Greziako tenpluetatik farmazietara.

Batzuentzat onerako, besteentzat txarrerako, baina sugea historiaurretik izan da naturaz gaindiko ikur unibertsala. Aurretik aipatu bezala, herri ezberdinetako erlijioek sugeak heriotzaren eramaile moduan deskribatu izan dituzten arren, Ekialde urruneko kultura batzuetan, kultura txinatarrean edo inka edo aymara bezalako kulturetan gurtuak izan dira eta dira oraindik ere sugeak. Greziarren zibilizazioa baino 2000

urte lehenago, egiptoarrek ere sugeak gurtzen zituzten eta autore batzuen arabera, hauek, egiptoarrak, izan ziren sugeak gurtzeko usadioa greziarrei esportatu zietenak. Greziarrek sugeak igarpenaren, zuhurtziaren, birsorkuntzaren eta sendakuntzaren adierazletzat jo izan dituzte. Hau izan daiteke beraz, heleniarrek sugea gurtzearen arrazoia.

Baina greziarrek sugeren batekin harreman berezia izan badute, hori Eskulapioren sugearekin (izen zientifikoa: *Zamenis longissimus*) izan da. Izan ere, Eskulapioren sugea osasunaren zaindaritzat eta sinbolotzat hartua izan da greziarren zibilizazioan eta beranduago gurtze hori erromatarren zibilizazio indartsu eta ezagunera zabalduta izan zen.

Eskulapioren sugeak bere izena Asclepio ize-neko mediku greziar ospetsuari (erromatarrek "Esculapio" deitzen ziotenari) zor dio. Asclepio medikua bere heriotzaren ondoren jainkotua izan zen eta hor hasi zen beraganako miresmena. Geroztik, kultura greko-erromatarreko hainbat literatura lanetan izan zen aipatua mediku eza-guna eta bere ome-nezko 300 tenplu eraiki ziren (asklepioak deituak), asko gaixorik zegoen jendea zaintzeko eraikiak, ospitale moduan.

Izan ere, Asclepio (edo Esculapio) medikua-
ren izena beti egon da sugeekin oso erlazionatu-
rik. Legenda batek dioenaren arabera, Asclepio
medikua Glauco, bere pazientea sendatzen ari
zen batean, suge bat agertu zen euren aldame-
nean eta Asclepiok bastoiarekin akabatu zuen.
Segituan, beste suge bat azaldu zen ahoan belar
batzuk zituelarik eta belar hauekin medikuak
hildako sugea berpiztu zuen. Hau ikusirik, As-
clepiok belar horiek erabili zituen Glauco senda-
tzeko. Ordutik, Asclepio, makila eta sugea oso
loturik izan dira osasunaren sinbologiarekin.

Eskulapioren sugea gaur egun ere osasuna-
rekin lotzen da. Horrenbeste legenda eta mitoen
protagonista den suge hau, medikuen eta boti-
karien sinboloa da egun. Urrutirago joan gabe,
Hernaniko farmazietan ere ikus daiteke orain-
dik bere irudia edalontzi baten inguruan kiribil-
durik.

Eskulapioren sugea Hernaniko farmazietan.

Garai batean bai, orduan farmazia-denda as-
kotan ikusten zen farmazialarien sinboloa: Esku-
lapioren sugea eta katilua. Izan ere, kultura far-
mazeutikoa etxetik jaso dutenek, botikarekiko
lotura belaunaldiz belaunaldi jaso dutenek, oso
maitatua dute ikur hau. Hernaniko Chucla Cue-
vas farmaziaren erakusleihu paretik pasatzea
baino ez dago ezaugarri hauek betetzen dituen
farmazia baten aurrean gaudela konturatzeko.
Mikroskopio zaharrak, alanbikeak, urteek zarta-
turiko botikak gordetzeko ontziak...107 urte di-
tuen botika hau historia farmazeutikoari lotu-
riko tresna eta ikurrez betea dago.

Horien artean, farmazialarien ikurra dago.
Dendara sartzen den bezeroari harrera eginez,
zutabe baten erdi erdian, metalez eginiko bi suge
eta bi katilu daude, maitasun handiz jarriak, mai-
tasun handiz zainduak. Izan ere, orain farmazia
zaintzen duten bi irudiak, egungo jabearen,
Maria Jose Chuclaren aitonaarenak ziren. Bere ai-
tona zenak, botikaren aurreko jabeak, ateetan
helduleku moduan erabili zituen eta Maria Josek
esandakoaren arabera, ateak aldatzean, bota par-
tez, farmaziako gunerik pribilegiatuenean jartzea

erabaki zuen. Izan ere, ikur horren atzean, oroi-
tzapen eta sentimendu asko dago.

Farmazia barruan ere, gauzak ez dira asko al-
datzen. Ontzi txiki eta handiak, guztiak zaha-
rrak eta mimo handiz zainduak, botika eta uken-
duak gordetzeko apal eta armairu modernoekin
nahasten dira. Bertan, nola ez, Eskulapioren su-
geak ere txoko berezia du. Kasu honetan, ordea,
farmaziara sartzen den jendearen mugimendu-
tik kanpo, lasaitasunean urteak daramatza ber-
tako langileen sartu irtenak kontrolatzen, kasu
batean koadro batean margoturik eta bestean
txarro bat apaintzen. Garbi dago beraz, grezia-
rren eta erromatarren artean ez ezik, hernaniar
batzuen artean ere Eskulapioren sugeak izan
duela lekua, ikur moduan bada ere.

Chucla Cuevas farmazian
Eskulapioren sugeak bere lekua aurkitu du.
Arg: I. Sanz-Azkue.

Erroman eta Grezian gurtua, gurean egurtua.

Herritik kanpo, ordea, Epeleko basoetan baditugu hezur eta haragizko Eskulapioren sugeak. Armarrietatik kanpo, mito, legenda, erromatar edo greziar zibilizazioei buruz sekula entzun ez dutenak. Hernaniko farmazietan euren irudiak daudela jakin gabe. Hauek, ordea, gizakiak gurtua izatetik oso urrun daude.

2008, 2009 eta 2010eko udaberrietan, maiatzetik ekainerako egunetan, hiru urteetan jarraian agertu ziren Eskulapioren sugeak akabatuta Epeleko bailaran. Data hauek oso garrantzitsuak izan ohi dira suge hauen bizi-zikloan, izan ere, udaberriaren amaieran hasten da batez ere eurentzako kumaldi garaia. Aktibitate handiko egunak izanik, hau da garai onena espezie isil eta askotan ikusteko zaila den honekin topo egiteko.

Berarekin topo egin zutenek ordea ez zuten berdin pentsatu. 2008an ar bat eta sabelean arrautzak zituen eme bat buruan bi zulo zituztela agertu ziren hilik. Ziurrenik, bikote hau baso arteko pistara eguzkia hartzea ateratzea ez zitzaion gustatu han topatu zituen pertsonari. 2010ean ere kolpe batez akabatuta agertu zen ar bat. 2009an, ordea, Epeleko Etxeberri parean, kotxe batek zanpatuta agertu zen dagoen azkeneko aipua.

Espezie iheskorra izanik, ez da ikerketa askorik egin animalia honen inguruan, baina gauza bat jakina da: espezie honentzako mehatxu nagusienetako bat gizakia da. Izan ere, suge mota honetan, arrek, 1,55 m-ko luzera har dezakete eta espezie pozoitsua ez den arren, tamaina handia edukitzea arrazoi nahikoa izan ohi da edozeinek bidean topatuz gero dudatu gabe akabatzeko.

2009an Epelen azalduko aleetako bat. Arg.: I. Sanz-Azkue.

Eskulapioren sugea: pozoirik gabeko suge handia.

Baina nola ezberdindu dezakegu suge hau gainontzekoengandik? Ezagutu dezagun pixka bat. Zein itxura du? Nolakoa da?

Aipatu bezala, artikulua honetako protagonista, Eskulapioren sugea, tamaina handiko narrastia da. Arrek metro eta erdi pasatxoko luzera har dezakete eta emeak tamaina txikixeagokoak izan ohi dira: 1,2 m ingurukoak. Koloreari dagokiolarik, gorputzaren goialdea marroi kolorekoa izan ohi da gehienetan (oliba eta gris kolorekoa ere izan daiteke) ezkata txuri-horixkak tartekatzen direlarik. Gorputzaren behealdea, aldiz, argi kolorekoa izan ohi du, kolore berde edo horixkarekin.

Gorputzaren goialdean ezkata zurixkak izan ohi ditu.

Arg.: Ander Izagirre.

Buruari dagokiolarik, nahiko berezia izan ohi du, fina eta luzea. Gorputzarekin alderatuz kolore argixeagokoa izan ohi da eta lepoaren bi aldeetara, kolore argiko bi orban izan ohi ditu.

Eskulapioren sugeak, suge guztiek bezala, mingaina behin eta berriz ateratzen du ahotik usaimen-partikulak jasotzeko. Ekintza honek eta bere tamaina handiak krudel itxura ematen dioten arren, Eskulapioren sugea ez da pozoitsua eta beraz, ez dio inori kalterik egiten. Are gehiago, arestian aipatu dugun moduan, bere presentzia onuragarria izan daiteke gizakiarentzako!

Ezin dugu ahaztu, gainera, Eskulapioren sugea Euskal Autonomi Erkidegoko espezie mehatxatuen katalogoan "interes bereziko" espezie moduan izendatua dagoela eta Europa mailan Habitat Arteztaraueko IV eranskinak babesten duela.

Eskulapioren sugea Epeleko bailaran.

Egundaino, Hernanin, Eskulapioren sugea Epeleko bailaran izan da aurkitua soilik. Honek, ordea, ez du esan nahi bailara honetan bakarrik dagoenik. Ziurrenik espezie hau Hernaniko udalerrri osoan egongo da zabaldurik. Hau dela eta, ez litzateke harritzekoa izango etorkizunean Epeletik kanpo, berarentzako baldintza egokiak betetzen dituzten Hernaniko guneezberdinetan ere sugea aurkitzea.

Eskulapioren sugeak eguzki izpiak eta itzala nahasten diren basopeak ditu gustuko. Zirrikitzu beteriko harkaitzen loraketak, zuhaitzen eta zuhaixken sustraien arteko guneez ere bere habitataren parte dira, eta zergatik ez, gizakia bizi den guneeetatik gertu ere aurki daiteke Eskulapioren sugea. Hau dela eta ez da harritzekoa, Epeleko bailaran suge honen populazio bat egotea, izan ere, bailarak baldintza guzti hauek betetzen ditu.

Hau pentsatzea bakarrik, pertsona askorentzat beldurgarria den arren, Eskulapioren sugea gure baserri inguruetatik belardietan edo basoeetan egotea pozik egoteko seinalea baino ez litza-

teke izan behar. Izan ere, suge handi eta pozoirik gabeko hau, gizakiarentzat ez da arriskutsua eta bere dietan ugaztun txikiak sartzen direnez, uza asko suntsitzen dituzten sagu eta arratoien izurriteen aurrean kontrolatzaile naturala izan daiteke, hauek jaten baititu.

Gizakia bizi den guneeetan sugearen presentzia ez da zergatik arriskutsua izan behar, kontrakoa, onuragarria ere suerta daiteke beraz! Hau dela eta, dagoeneko sugeak guneez urbanizatuaren bioaniztasuna eta kalitatea neurtzeko erabili izan dira aurretik Europa mailan egin diren lan ezberdinetan. Herritarrei ezaugarri hauetaz ohartarazteko, ordea, sentsibilizazio eta heziketa kanpainak ezinbestekoak dira.

Epeleko bailaran hilda aurkituriko sugeak, Aranzadiko Herpetologia Sailaren bilduman daude gordeak kurtso eta dibulgazio ekintzetan erabili ahal izateko.

Arg.: Aranzadi Zientzia Elkartea.

Aranzadik burutzen dituen narrastien identifikaziorako kurtso bateko irudia. Arg.: I. Sanz-Azkue

Dibulgazioa eta ingurugiro-heziketa baserri guneen bioaniztasuna babesteko.

Naturarekin erlasionaturiko beste hainbat gaiekin bezala, sugeen munduari beldurra kentzeko eta landa gunearentzako eta baserri guneentzako ekar ditzaketen onurez jendeari ohartarazteko, dibulgazio egoki baten eta ingurugiro-heziketa landu eta erakargarri baten beharra oso handia da.

Naturarekin kontaktua gero eta urriagoa den gizarte honetan, kontaktu falta horrek ez ezagutza sortzen du eta ez ezagutzak, ezezagunarekiko konfiantza eza eta ondorioz, beldurra. Eta hori da batez ere Eskulapioren sugeak gure inguruan duen arriskurik handiena: gizakiak beldurra diola. Historia, mito, legenda eta sinbolismoz beteriko espezie mehatxatu baten presentzia ezezaguna izan da egun arte Hernanin. Europa mailan mehatxatua dagoen espezie hau gure artean egotea aberatsa dela sentitzea da ingurugiro-heziketa egoki baten zeregina. Herritarrek sentimendu hori duten momentuan, espezie honen kontserbazioaren aldeko pausuak ematea errazagoa izango da.

Natura eta gazte jendea lotzen dituen katea gero eta ahulagoa den garaian, ingurugiro-heziketa da egungo gazteek, etorkizuneko hernaniarrek, Hernaniko natura ondarea babesteko pausuak emango dituztela ziurtatzeko modu bakarra. Duela urte gutxi Europa mailan eta gurean suge bat babestea ezinezkoa zela zirudien arren, egun gauzak aldatzen doazela adierazten duen adibidea da Eskulapioren sugea. Bitatean, helduei dagokie gazteak hezte eta gure fauna mehatxatua babestea, sugea izan edo ez izan, gure ondarea babesteko aurrerapen handi bat dela transmititzea.

Esker onak

Roxario Pikabeari, Epelen aurkituriko Eskulapioren sugerei buruzko aipuen berri emateagatik. Irune Arrietari munduko erlijio ezberdinen eta sugeen arteko erlazioari buruzko informazioa emateagatik eta Chucla Cuevas Farmaziako jabe eta langileei, euren "etxean" sartzen uzteagatik eta harrera onagatik.